

Maisemakuvaus Saarenmaalta

H e l e n S o o v ä l i

Siell' lauantai-iltana valkeat koivut
jo kunnaille antavat lehtevän näyn.
Ne hartaina näyttävät lausuvan sulle:
Vain onnea kaukana kukkuvat käet.
Siis pyöritä, lennätä pellavapäätä,
kun silmissä leikkivät säkenet lyö.
Niin kaunistu muuall' ei löytyä saata
kuin Saarenmaan nurmien kesäinen yö.

(Saarenmaan valssi, suom. sanat: I. Kortseniemi, sävellys: R. Valgre)

Saarenmaan valssi lienee Saarenmaan osuvin symboli.¹ Kaunissanainen ja keinuvarjuminen valssi tunnetaan koko Virossa, ja sen soidessa tanssilattiat täyttyvät nopeasti. Saarenmaan valssi on osa pitempää runoa, joka kirjoitettiin eräällä kolhoosilla järjestetyn työleirin päättäjäisjuhlaan 1940-luvun lopulla ja se sisälsi verhotun viestin neuvostovallalle. Monien suomalaisten mieliin se on jäänyt 1960-luvulla, jolloin virolainen laulaja Georg Ots teki siitä suosituksen Suomessa. Nykyään suomalaisten matkustajien suosikkeja ovat Saarenmaan valssi -karaokehetket Suomenlahdella purjehtivilla laivoilla. Lisäksi Kuussaaren kaupungissa järjestetään vuosittain virolais-suomalaiset Saarenmaan valssi -laulukilpailut. Valssi ei siis ole pelkästään sävelmä, vaan sen sanat ja niiden luomat mielleyhtymät välittävät mielikuvaa Saarenmaasta.

Tarve tutkia Saarenmaan maisemakuvauksia johtuu käsityksestä, että maisemakuvaus

ja oikea maisema ovat riippuvaisia toisistaan. Maisemakuvauksia tutkimalla voitaisiin löytää selityksiä oikean maiseman stabiiliudelle ja/tai dynaamisuudelle, ja päinvastoin. Lisäksi kuvausten tutkiminen tuo esiin tämän päivän yhteisössä vallitsevia myyttejä Saarenmaasta: miksi Anglan tuulimyllyjä pidetään Saarenmaan tunnusmerkeinä tai miksi virolaiset ja suomalaiset ostavat niin mielellään maa-alueita saarelta. Saarenmaa on turistien lempipaikkoja ja siksi sen maisemaan kohdistuu suuria paineita. Toisaalta myös eri yhteiskuntaryhmillä on maiseman suhteen esteettisiä, taloudellisia tai vapaa-aikaan liittyviä odotuksia ja toiveita. Näin ollen Saarenmaan maisemat toimivat vastakkaistenkin odotusten kilpakenttänä.

Tämän tutkimuksen keskeinen tavoite on tarkastella Saarenmaasta esitettyjä kuvauksia ja luoda niiden avulla heterogeenisempi kuvaus saaresta. Lisäksi pyritään selvittämään, miten kuvauksen dynaamisuus liittyy aidon maiseman dynaamisuuteen. Tutkimus tuo esiin myös tulevaisuuteen suuntautuvan kysymyksen: vaikuttavatko kiihkeä rakennustoiminta ja kukoistava matkailu haitallisesti tämänhetkiseen kuvaukseen?

Saarenmaa

Poliittiset, sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät ovat muuttaneet Viroa voimakkaasti 1900-luvulla, samoin kuin 2000-luvullakin. Tällaiset olosuhteiden muutokset jättävät väistämättä jälkiä fyysiseen ympäristöön, mutta muutokset Virolaisten asenteissa ja käsityksissä ovat vielä paljon laajakantoisempia.

Saarenmaa (ruotsiksi ja saksaksi Ösel) on yksi Itämeren suurimmista saarista. Sen pinta-ala on 2 673 km² ja tämänhetkinen asukasmäärä 37 000. Saarenmaa ja muut läntisen Viron saaret ovat matalia kalkkikivipohjaisia tasankoja, joiden keskimääräinen korkeus vedenpinnasta on noin 15 metriä. Monin paikoin maa-aines on kulunut pois kalkkikivipohjan päältä, ja tuloksena on jyrkkiä kallioseinämiä, kalkkikivionkaloita ja louhoksia Mustjalassa, Ninasessa, Pullissa, Uugussa ja Kaugatumassa. Saarenmaan leudosta meri-ilmastosta ja sen maaperän monimuotoisuudesta johtuen saarella on erittäin runsas kasvisto; kaikista Viron kasvilajeista peräti 80 prosenttia kasvaa täällä. Yli 50 prosenttia Saarenmaasta on metsien, pääosin sekametsien, peittämää. Metsittyneet niityt olivat tavallisia ennen toista maailmansotaa, mutta monet näistä ainutlaatuisista niityistä ovat vähitellen kasvaneet umpeen, ja niistä on tullut tavallista metsää. Samantapaisesti on käynyt alvareille, kalkkikivialueille, joita peittää ohut multakerros ja kitukasvuinen kasvillisuus. Alvarit olivat aiemmin tyypillinen ja hieno osa Saarenmaan maisemaa, mutta nyt ne ovat vähenemässä. Saarenmaan luonnonsuojelusuunnitelmaan kuuluu nykyään suurimpien ja ainutlaatuisimpien alvar-alueiden suojelu. (Reitalu & Trass 2002; Saaremaa 2004.)

Saarenmaan rantaviivan pituus on 1 200 kilometriä. Saarenmaa lähisaarineen muodostaa hallinnollisen Saaren maakunnan, joihin kuuluu myös noin 50 kilometrin päässä oleva Ruhnun saari. Maakunta muodostuu 16 kunnasta eli Kuressaaren kaupungista ja 15 maaseutukunnasta. Arkikielessä Saarenmaahan liitetään myös läheinen Muhun saari ja Saarenmaan saarta ympäröivät pikkusaaret. Tässä tutkimuksessa keskitytään pääasiassa Saarenmaan saarta koskeviin asioihin.

Tutkimusaineisto, metodit ja teoreettinen viitekehys

Maisemakuvaus juontaa juurensa 1800-luvulle, jolloin balttilais-saksalaiset maisemamaalarit kiinnostuivat Saarenmaasta. Taiteilijoiden eli-

tistiset ajatukset maisemista ovat siitä lähtien vaikuttaneet niiden kuvauksiin. Maisemakuva-
kirjojen ja matkailumateriaalien kuvat tarjoavat vankan aineiston visuaalisen kuvauksen dynamiikan tutkimiseen. Kolme katsausta kuvauksiin, joita ovat tehneet sekä asianosaiset että ulkopuoliset – paikalliset asukkaat, maakuntahallinnon asiantuntijat ja matkailijat – viittaavat saaren maiseman erityispiirteisiin ja sen kunnossapitokysymyksiin. Lisäksi olen analysoinut kolmea tekstikokonaisuutta ja käyttänyt yhteiskunnallis-taloudellisten olosuhteiden kuvaamiseen eri tutkijoiden 1930-luvulla tekemiä tutkimuksia Saarenmaasta. Samalla nämä tieteelliset tekstit ovat myös osa historian kuvausta. Kansallisten sanomalehtien tutkiminen tuo esiin ne Saarenmaahan liittyvät kysymykset, joista on kirjoitettu eniten, ja osoittaa näin, mitä asioita pidetään kansallisesti tärkeinä. Kaikista näistä esimerkeistä muodostuu mielikuva Saarenmaan maisemien erityislaatuudesta. Luon vastaavalla tavalla katsauksen myös maankäytön ja väestön dynamiikkoihin, jotta maisemakuvaukset voidaan sijoittaa varsinaiseen kehykseensä. Tutkimusmenetelminä olen käyttänyt historiallista kertovaa lähestymistapaa, sisältö- ja tutkielma-analyysejä sekä kyselykaavakkeita ja haastatteluja.

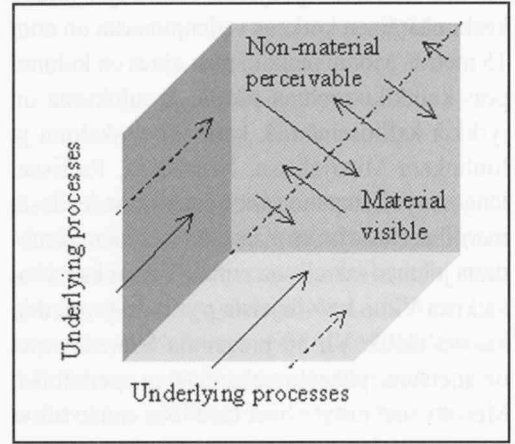
Maisema-käsite voidaan määritellä monella tapaa (ks. Jones 1991, 2003). J.B. Jackson kirjoitti teoksessaan *Discovering the Vernacular Landscape* (1984), että maantieteilijöillä on vaikeuksia saavuttaa yksimielisyyttä siitä, mitä maisema tarkoittaa. Dorrian & Rose (2003) erottavat nykyisessä kulttuurimaantieteessä kaksi ääripäätä maisema-termissä:

Toisaalta on viittaus silmään, jolloin 'maisema' ymmärretään kuvallisen, esittävän käytänteen tuloksena, joka asettaa tarkastelevan henkilön käsitteellisesti yhteyteen kohteensa (luonnon, maan, maatilan yms.) kanssa ja korostaa täten tapaa nähdä laajemmalle kuin pelkkään kohteen lähiyhteyteen. Ja toisaalla on yleisemmällä tasolla käytetty 'maisema', jolla kuvataan yhteisöjen ja yksilöiden aikaansaamaa fyysisen ympäristön yhteiskunnalliskulttuurista muovautumista. (Emt., 13.)

Valtaosassa kulttuurimaantieteen alan keskusteluja maisema-termillä tarkoitetaan maisemaa tarkasteltuna humaanista näkökulmasta ja jätetään käsittelemättä näkemys, että maisema muodostuu myös materiaalisista asioista tai todellisuudesta. (Ks. hakusanoja ”cultural landscape” ja ”landscape” teoksista *Dictionary of Human Geography* 2000; Mitchell 2002, 2003; Dorrian & Rose 2003; Castree 2004a, 2004b.) Tässä tutkimuksessa käytän Keisterin (1990, 1994) maiseman monikerrosmallia. Keisteri jakaa käsitteen maisema kolmeen osaan: maiseman materiaaliset elementit, ei-materiaaliset elementit, esimerkiksi kulttuuri- ja näköalaoasekijät, ja sekä inhimilliset että luonnolliset pohjimmaiset prosessit, jotka ohjaavat muutoksia maisemassa. Yksi tapa oikeuttaa Keisterin mallin käyttö on tarkastella sekä maiseman materiaalista, eli näkyvää, osaa empiirisenä todellisuutena että ei-materiaalista, eli juuri ja juuri havaittavaa maiseman osaa kuvauksena. Lisäksi tutkimukseni käsittelee yhdenmukaisesti Fairheadin ja Leachin (1996; Widgren 2004; myös Widgren 2003) tutkimuksen kanssa 1) maisemaa ja sen historiaa kuvauksena ja 2) maisemaa empiirisenä ”todellisuutena”, toisin sanoen sen faktoja tai tapahtumia.

Maiseman faktoja ja tapahtumia voidaan lähestyä kahdella tavalla. Ensinnäkin maisema voidaan ymmärtää materiaalisena (luonnollisena) ainesosana, jota voidaan tutkia luonnontieteen välinein (Palang & Fry 2003). Toiseksi maiseman materiaalisia osatekijöitä voidaan pitää arkisina fyysisinä humaaneina toimintoina (Ingold 2000). Tämä ero ei kuitenkaan ole aivan yksinkertainen. Setten (2002) väittää, että yleistä käytäntöä ei voida pitää ainoastaan humaanin toiminnan materiaalisena ilmauksena. Yleiseen käytäntöön² kuuluu myös ei-havaittava suhde maahan, johon menneet sukupolvet ovat jättäneet ja nykyiset sukupolvet jättävät arvojaan ja kokemuksiaan sitä työstäessään (ks. Lowenthal 1985). Mielestäni raja maiseman materiaalisen eli näkyvän ja ei-materiaalisen eli tajuttavan osan välillä ei ole niin selkeä. Raja on pikemminkin häilyvä siirtymäalue, joka osoittaa

yleistä käytäntöä. Niinpä olen ottanut Keisterin maisemamalliin mukaan ”yleisen käytännön” (ks. kuvio1).

Kuvio 1. Keisterin (1990) maisemakäsityksen malli, johon olen lisännyt yleisen käytännön ulottuvuuden (nuolet ei-materiaalisen/tajuttavan ja materiaalisesti näkyvän välillä).

On tarkoituksenmukaista pitää mielessä tutkittujen sosiaaliryhmien ja mielikuvien luojien fyysinen tieto. Vain osallistumalla fyysisesti ja tutkimalla varsinaisia maisemia voidaan todella ymmärtää kuvaukset ja niiden muutokset. Widgren on ilmaissut asian seuraavasti: ”Avaimet maahan ja maisemaan liittyvien myyttien, kuvausten ja tutkielmien tajuamiseen ovat maassa itsessään, eivät vain kuvauksissa.” (Widgren 2004, 464.)

Teoreettiset keskustelut humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden alueilla viittaavat siihen, että on tapahtumassa laajemmista ja jatkuvista yhteiskunnallisista muutoksista johtuva epistemologinen siirtyminen kirjaimellisesta ilmaisusta visuaalisempaan suuntaan (Mitchell 1994). Siksi on tarpeen analysoida sekä tekstejä että kuvauksia, joista saadaan yksityiskohtaisempaa tietoa yhteiskunnallisen elämän kulttuurirakenteiden sosiaalisista kuvauksista. Näin ollen tässä tutkimusprojektissa keskitytään ensisijaisesti tutkimaan maisemakuvauksia tekstien ja kuvien avulla.

Mitchell on selittänyt myös tekstin ja kuvan välisen eron. Hänen mukaansa niitä ei voi tutkia samoilla metodeilla. Rose (2001, 10) puolestaan toteaa:

On tärkeää muistaa, että tietoja välitetään kaikenlaisten eri välineiden avulla ja vastaanotetaan muillakin aisteilla kuin näköaistilla.

On olennaista tiedostaa myös se, että visuaaliset kuvat toimivat hyvin usein yhdessä muunlaisten kuvausten kanssa.

On harvinaista nähdä visuaalinen kuva, jota ei täydennä minkäänlainen puhuttu eikä kirjoitettu teksti. Sen vuoksi kuvan viestin ymmärtämiseksi on tärkeää katsella sitä omassa ympäristössään. Myös kuvan alla oleva otsikko tai teksti siitä, mitä kuva esittää, pitäisi siis tutkia huolellisesti.

Saarenmaan kuvauksen dynamiikka

Lähtökohtana Saarenmaan maisemakuvauksen analysointiin on käsitys siitä, että maisemakuvaukset ja aidot maisemat ovat riippuvaisia toisistaan. Täten olisi mahdollista löytää syitä oikean maiseman stabiiliudelle ja/tai dynaamisuudelle tutkimalla maisemakuvauksia, ja päinvastoin. Näiden prosessien tutkiminen luo soveltuvan perspektiivin maiseman muokkaamiseen ja antaa suunnittelijoille selkeän käsityksen siitä, miltä tulevaisuuden maisemat voisivat näyttää. Koska maisemakuvaus ja identiteetti liittyvät kiinteästi toisiinsa, kuvauksen tutkiminen antaa mahdollisuuden saada selville fyysiset ominaisuudet, jotka liittyvät alueelliseen ja kansalliseen ideologiaan (ks. Häyrynen 2004).

Antrop (1998) väittää, että vaikka maisemat muuttuvat, muutokset ovat harvoin suunniteltuja. Muutokset nähdään edeltävän tai vallitsevan olotilan paranemisena tai huononemisena. Kaikki eivät arvioi muutoksia samalla tavalla, ja samantyyppinen muutos voi saada positiivisia ja negatiivisia arvioita. Lisäksi Palang et al. (2004) väittävät, että ainoa pysyvä asia maisemassa on muutos. Pysyvyyden ja muutoksen väliseen suhteeseen kätkeytyy paradoksi: ”Kaikki muutos merkitsee

sitä, että jotakin säilyy, ja kaikessa säilyvyydessä on jonkin verran muutosta” (Jones 1991, 235).

Saarenmaan saaren kuvauksen varhaista muotoutumista on tutkittu kahdella tapaa: maisemamaalausten ja tieteellisten tekstien kautta. 1800-luvun balttilais-saksalaiset maisemamaalaukset ja virolaisten taiteilijoiden maalaukset 1900-luvun alusta ovat ensimmäisiä visuaalisia kuvauksia Saarenmaasta. Nykyään 1930-lukua pidetään yleisesti Viron historian ”kultaisena aikakautena”. Koska suuri osa nykyisestä Viron kansalliskuvauksesta on peräisin tältä aikakaudelta (Sooväli et al. 2003b), voidaan ajatella, että myös vallitseva Saarenmaan maisemakuvaus juontuu 1900-luvun alusta. Lähdeaineistosta näkyy myös se, mitä kysymyksiä tuon ajan tutkijat pitivät tärkeinä tutkimuskohteina. Se, että saari oli 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä virolaisten kuvataiteilijoiden suosima paikka, kertoo siitä, että taiteilijat etsivät aiheita, jotka edustivat heidän mielestään villiä luontoa ja mennyttä aikaa. Tällaisia ovat Saarenmaan kova avoin maisema ja saarelaisten arkaainen elämäntapa. Saaren eristäytyneisyys oli syynä tälle ihastellulle arkaaiselle elämäntavalle, jota tutkijat 1930-luvulla kuvasivat raporteissaan takapajuisuudeksi ja köyhyudeksi. Sosiaalis-taloudelliset tutkimukset osoittavat, että Saarenmaa oli jäänyt monin tavoin jälkeen Viron muista maakunnista.

Lisäksi saaren tulevaisuudennäkymiä voidaan ennustaa, kun analysoidaan niitä kysymyksiä, joita paikalliset ihmiset, maakunnan asiantuntijat ja kansalliset tiedotusvälineet käsittelevät silloin, kun kyseessä ovat saaren mahdolliset uhat. Verrattaessa tietoja, joita on saatu kyselytutkimukseen vastanneilta, maakuntasuunnitelmasta ja tiedotusvälineistä, löydetään samankaltaisia mielipiteitä. Saarenmaan erityisyys piilee katajapensaikoissa, luonnon puhtaudessa ja omalaatuisuudessa, ranta-alueissa, saaren maantieteellisessä eristäytyneisyydessä, kiviaidoissa, jyrkänteissä, lähes luonnontilassa olevissa yhdyskunnissa ja keskiaikaisissa kirkoissa. Saaren ympäristöä uhkaavien vaarojen katsotaan liittyvän kiinteistörakentamiseen, runsaaseen turismiin ja

huolimaton metsänhakkuuta ja syväsataman rakentamista koskeviin kysymyksiin.

Samanlainen tutkimus, joka keskittyi saaren omalaatuisuuteen ja tulevaisuuden näkymiin, tehtiin Saarenmaalla tammikuun 1999 ja joulukuun 2000 välisenä aikana. Kun verrataan neljä vuotta sitten tehdyn tutkimuksen tuloksia (ks. Kaur et al. 2004; Sooväli et al. 2003a) tämän tutkimuksen tuloksiin, ne ovat monessa suhteessa yhteneväisiä. Kaur et al. (2004) toteavat, että paikallisten asukkaiden mielestä Saarenmaan maiseman erityisyyden luovat luonnon maisemat, kuten katajapensaikat ja kalkkikiviesiintymät, ja kulttuuriset rakennelmat, kuten kiviaidat, tuulimyllyt, historialliset maatilat, sekä lähes luonnontilassa olevat maisemat. Nuoria ihmisiä huolestuttivat taloudelliseen toimintaan liittyvät uhat, kuten teolliset rakennusalueet ja liiallinen ja huolimaton metsänhakkuu, ja infrastruktuurin kehitys, josta esimerkkeinä ovat uusien teiden rakentaminen, sorateiden asfaltoiminen ja kiinteän yhteyden luominen Manner-Viroon sekä syväsataman rakentaminen. Aikuisia vastaajia puolestaan huoletti eniten maaseudun rappeutumisesta johtuvan perinteisen elintavan katoaminen. Maaseudun taantumisen taustalla puolestaan ovat maanviljelyksen heikkeneminen, turismi ja ”tulokkaat”, eli vapaa-ajan asuntojen omistajat. Kun verrataan eri sosiaaliryhmien mielipidetutkimuksen ja Kaurin et al. (2004) viestintätutkimuksen tuloksia, havaitaan selviä ristiriitaisuuksia. Paikalliset asukkaat pelkäävät Saarenmaan laajamittaisia infrastruktuurirakennelmia, joita liikemiehet puolestaan kannattavat ja poliitikot pitävät kansallisestikin tärkeinä paikallispoliittisina suunnitelmina. Samoja ristiriitaisuuksia voidaan havaita paikallisten asukkaiden mielipiteissä ja kysymyksissä, joita pohdiskellaan tällä hetkellä tiedotusvälineissä. Tulokset siis osoittavat, että samasta tutkimuskohteesta saatujen erilaisten lähdeaineistojen analysoiminen eri metodeilla johtaa ristiriitaisiin tuloksiin ja että totuus voi piillä monien lähteiden takana (ks. myös Gustafson 2001).

Matkailuesitteissä, maisemakuvakirjoissa ja maisemamaalauksissa olevissa Saarenmaan

kuvallisten maisemaesitysten teemoissa on paljon yhteisiä piirteitä. Yleensä merimaisemat, aavat katajapensaikkoiset rannikkomaisemat ja maalaisidylli tai arkaainen elämäntyylit ovat kaikkien aikakausien valokuvien ja maalausten pääaiheina. Saari on nykyäänkin yksi taidemaalarien suosimista paikoista. Syinä tähän voivat olla arkaaisten kuvauskohteiden etsiminen, aavat avoimet maisemat ja jollakin tapaa mystinen valaistus, joka saattaa inspiroida taiteilijoita. Maisemakuvakirjat heijastavat eloisesti niitä aikakausia, jolloin ne on julkaistu. Sotaa edeltävän ajan Saarenmaa kuvataan maanviljelysyhteiskuntana omaperäisine luontoineen, kauniine rantaviivoineen ja korkeine, jyrkkine rantakallioineen. Tuolloin suosittu aihe oli myös Kuressaaren kylpyläkaupunki linnoineen, kansainvälisine ilmapiireineen ja hoito- ja huvittelumahdollisuuksineen. Neuvostokuvauksissa on rinnakkain kaksi yhtä käytettyä teemaa: kaukaisen alueen yhteiskunnallis-taloudellinen kehitys ja idyllinen, konservatiivinen maalaiselämä, jossa on hitunen historiaa. Viime aikojen ydinteema on hieman ristiriidassa edellisen kanssa. Siinä haikeus kietoutuu yhteen rappeutuneisuuden kanssa (kuva 1). Kokonaiskuva suuntautuu pikemminkin menneisyyteen kuin nykyisyyteen tai tulevaisuuteen. Tämä nykyinen kuvallinen esitys Saarenmaasta on samanlainen kuin esitys

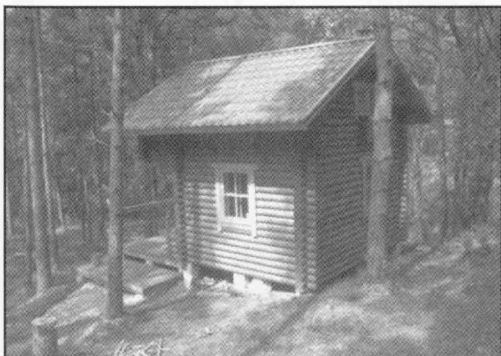
Kuva 1. Anglan tuulimyllyjen ikonografinen esitystapa. Juliste ruokakaupan leipäosastolta, Kuressaare 2004. Kuva H. Sooväli.

Virosta. Se on pikemmin taaksepäin katsova kuin elämänmukainen kuvaus tästä päivästä ”tarjoamassa outoa käsitystä Virosta kansallisena ulkoilmamuseona” (Linnap 2003, 439).

Matkailua vai kiinteistörakentamista?

Cosgroven (2004) mukaan alueen kykyä käyttää hyväkseen menneisyyttään niin, että se saadaan näyttämään merkitykselliseltä ja vakuuttavalta niin nykyasukkaiden kuin sijoittajien ja turistin mielestä, pidetään yleisesti huomattavana etuna paikoille ja alueille, jotka haluavat houkutelua pääomia. Tästä johtuen paikasta julkisesti esitetty historia on väistämättä hyvin valikoitunut. Paikan positiivisia, romanttisia ja sankarillisia puolia korostetaan ja menneisyyden pimeämmät puolet jätetään huomiotta tai torjutaan.

Saarenmaan maisemaa muuttavat nykypäivänä erityisesti matkailu ja kiinteistörakentaminen. Tutkimukseni mukaan näitä pidetään muiden tekijöiden ohella uhkatekijöinä Saarenmaan maisemalle. Tällä hetkellä Saaren maakunnassa ei ole matkailustrategiaa, joka auttaisi organisoimaan runsaan turismin kestävämmällä tavalla. Toinen ristiriitoja ja ongelmia aiheuttava asia on kiinteistörakentaminen. Siksi käsitellenkin

Kuva 2. ”Suomalainen lomakylä Saarenmaalla”, kuten Tarimaan lomakylä mainostaa itseään kotisivuillaan (<http://www.tarimaa.com>).

matkailuun ja kiinteistöjen rakennustoimiin liittyviä huolia seuraavaksi laajemmin.

Turismi on yksi nykyajan tärkeimmistä maisemaan vaikuttavista seikoista, koska se on merkittävin keino laaja-alaiseen fyysiseen kontaktiin ja kulttuurivaihtoon (Terkenli 2002). Tämä saattaa johtaa siihen, että maisemien merkitysjärjestelmät järjestellään uudelleen. Pae & Kaur (2004) kirjoittavat Saarenmaan kirkkojen funktiosta ja toteavat, että sakraalit rakennukset ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana tulleet yhä tärkeämmiksi turistikohteiksi. Ne ovat sekä monumentteja että paikallisen historian symboleita. Voidaankin kysyä, onko tämä korostunut kiinnostus uskonnollisia paikkoja kohtaan soveliaista, sillä maallikkojen vierailut pyhissä paikoissa johtavat joskus konflikteihin paikallisen kirkkokansan kanssa (Pae & Kaur 2004, 128). Siitä, että turismia pidetään alueellisen ja paikallisen kehityksen tärkeimpänä puolena, saattaa aiheutua erilaisia uhkia, kuten riippuvaisuus ulkoisista tekijöistä ja muiden paikallisten tarpeiden ja arvojen uhraaminen matkailun tarpeille ja arvoille.

Saarenmaan kiinteistörakentamisesta voidaan löytää useita suuntauksia, ja siksi kuvaus ja varsinainen tilanne ovat epäsuhtaisia. Tällä hetkellä Saarenmaata pidetään Itämeren alueen nopeimmin kehittyvänä lomanviettoalueena (Kramer Kinnisvara 2004).

Tutkimukseni yhteydessä tehdyissä selvitelyissä useat paikalliset asukkaat ja maakuntasiantuntijat nimesivät suurimmaksi Saarenmaan maisemiin kohdistuvaksi uhkakuvaksi viime aikoina rakennetut talot, jotka eivät heijastele perinteisen maalaisarkkitehtuurin erityisyyttä. Viime vuosina on myyty suhteellisen paljon maata ulkomaalaisille, pääasiassa suomalaisille. Suomalaiset suunnittelevat kesämökkialueensa noudattaen omaa makuaan ja rakennusperinnettään (kuva 2.)

Usein uudet maanomistajat tuovat standardoituja, tehdasvalmisteisia hirsimökkejä Suomesta Saarenmaalle. Suomalainen maaseutuarkkitehtuuri on erilaista kuin virolainen, ja näin ollen Saarenmaasta voi tulla pikku-Suomi. Tähän vai-

kuttaa myös se, että virolaiset ovat viime vuosina alkaneet arvostaa suomalaisia hirsitaloja ja virolaisten vapaa-ajan asuntojen asukkaiden mielestä on muodikasta rakentaa suomalaistyylisiä taloja. Virolainen arkkitehtuurihistorioitsija M. Kalm (henkilökohtainen kommentti, 25. tammikuuta 2004) on pannut merkille, että suomalaisten hirsitalojen hyökkäys virolaiselle maaseudulle muistuttaa egyptiläisten heinäsiirkkojen parvea. Virolaisten perinteisten hirsitalojen rakentamisen tietotaito on lähes kadonnut, ja lisäksi niiden rakentaminen on kalliimpaa ja vaatii enemmän aikaa. Virolaiset kiinteistörakentajat, jotka ottavat huomioon markkinoiden toiveet, sijoittavat innokkaasti niin sanottuihin luksusmökkeihin. Ensimmäinen mökkikylä on rakennettu ja myyty kokonaan (kuva 3) ja useita muita suunnitellaan. Monet virolaiset pitävät suomalaisia mökkejä ihanteellisina maaseutuasuntoina. Mitä luultavimmin suomalaisten ja ruotsalaisten kustantajien omistamat virolaiset perhe- ja puutarhalehdet ovat tuoneet nämä ajatukset Viroon. Lehtien jokaisessa numerossa on artikkeleita, jotka esittelevät Suomen ja Ruotsin maaseudun uusimmat trendit. Pohjoismaista idylliä pidetään vaurauden symbolina, ja siitä on lehtien välityksellä tullut monien virolaisten suosima villitys. (Ks. myös Palang et al. 2000.)

Kuva 3. "Kesämökki Saarenmaalle". Internetissä oleva mainos suurimmasta suunnitteilla olevasta lomakeskuksesta Saarenmaan saarella, Kramerin kiinteistövälitys.

Ranta-alueisiin kohdistuu suuria paineita. Yhä useammat kesäsaarelaiset haluavat rakentaa mökkinsä eläinten uhanalaisille olinpaikoille ja merenrannalle, jossa on runsaasti eri eläinlajeja. E. Kant (1926) osoittaa, että maiseman erityisyys on sen luonnonmukaisissa ja hyvin suunnitelluissa humaaneissa erityispiirteissä, jotka nojaavat aitoon paikalliseen arkkitehtuuriin. Näiden erityispiirteiden säilyttäminen auttaa vahvistamaan paikallista kulttuuria ja identiteettiä. Gustavsson & Peterson (2003, 319) väittävät, että "[...] autenttisuus on jotakin, jota emme voi jättää huomiotta toimiessamme maiseman suojelun ja hoitamisen tai kulttuuriperinnön parissa." Palang et al. (2004; ks. myös Graham et al. 2000) väittävät, että maisema on perintöosuus, joka vaatii suojelua. On viitteitä siitä, että suojelu etäännyy paikkakeskeisestä lähestymistavasta. Renes (2004) toteaa, että elävää maisemaa ajatellen pelkkä suojelu ei riitä. Sitä pitäisi myös suunnitella. Suunnittelua koskeva asetus Virossa säädettiin vuonna 1995. Kalm (2002) väittää, että monille alueille on laadittu yksityiskohtaiset suunnitelmat, mutta paikalliset viranomaiset ovat harvoin ottaneet ne käyttöön. Pikemminkin kiinteistörakennuttajat aloittavat ja määräävät suunnitelmat, ja tavoitteena on voiton saaminen. Ei siis ole ihme, ettei yksityiskohtaisessa suunnittelussa huomioida laajempia näkökantoja, koko alueen etuja. Paikallisten viranomaisten kiinnostus suunnitteluun rajoittuu enimmäkseen siihen, että pystytään toteuttamaan yhteisön hyväksi koituvia taloudellisia projekteja nopeasti.

Lähitulevaisuudessa uusi kesämökkiryppäs tulee osaksi Saarenmaan maisemaa. Väittäisin kuitenkin, ettei Saarenmaasta vallitseva kuva silti muutu nykyisestä paljoakaan. Itse maisema ei ole tärkeä, vaan keskeisempi on kuviteltu maisemakuvaus. Sen myös tutkimukseni on osoittanut.

Saarenmaa mielenmaisemana

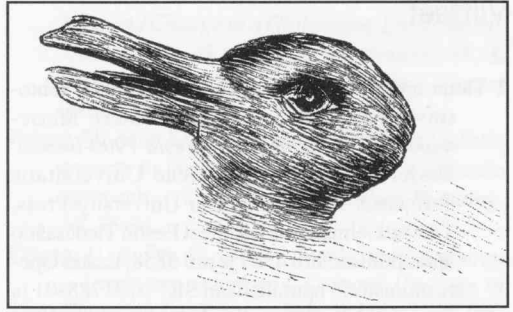
Mielikuva Saarenmaasta on hyvin erilainen kuin varsinainen Saarenmaan tämänhetkinen fyys-

nen maisema. Saarenmaa kuvataan ja nähdään avoimena maisemana vastoin saaren nykyistä metsittyynyttä todellisuutta, jossa maanviljelyksellä on hyvin pieni osa. Analysoimalla karttoja näkee selvästi maanviljelysalueen vähenemisen, vaikka maanviljelyksellä on vielä ihmisten mielisissä maisemaa hallitseva rooli. Vastaajien mielikuvissa ja tiedotusvälineissä yhä vielä vallalla olevalla idyllisellä Saarenmaan maalaiskuvalla on juurensa 1800-luvun puolivälissä, mutta sen kuvan loivat alun perin ulkopuoliset. 1930-luvun tieteellisten tekstien tutkiminen paljastaa kuitenkin, että selviytyminen saariympäristössä oli parhaimmillaankin taistelua ja pahimmillaan alistumista ja luovuttamista, saarelta lähtemistä. Saarella selviytymiseen käytettiin kaikki mahdolliset keinot. Tämän tuloksena syntyi järjestelmällinen, puhdas maisema, joka nykyään koetaan esteettisesti miellyttäväksi. Nykyihmiset ihailevat siis jotakin, jonka todellisuudessa loi ja jota hallitsi äärimmäinen köyhyys ja kurjuus. Todellisuus ja pysyvä kuva Saarenmaasta aavoine rantaniittyineen ja lähes luonnontilassa olevine nurmialueineen eroavat suuresti toisistaan. Niityt ovat monin paikoin joko metsittyneet tai kasvaneet umpeen metsänistutusohjelmien sekä maanviljelyksen vähenemisen seurauksena (kuva 4).

Myös matkailuesitteet, postikortit ja kuvakirjat esittelevät Saarenmaan maamerkkejä, joissa käymisestä on tullut jo klisee. Maamerkit houkuttelevat turisteja, jotka haluavat ruksata ne

Kuva 4. Villi luonto valtaa alaa. Metsittyynyttä maisemaa Viidumäellä, Saarenmaalla. Valokuva H. Sooväli.

Kuva 5. Optinen harhakuva "Ankka-jänis" (Mitchell 1994).

pakollisten kohteiden listalta – tai ottaa niistä valokuvan todisteeksi siitä, että ovat nähneet paikan ja arkistoineet sen matkamuijojensa galleriaan. Gallarza et al. (2002) väittävät, että havainnot pikemmin kuin todellisuus saavat kuluttajat toimimaan tai olemaan toimimatta. Itse asiassa tosiasiallinen tai etukäteistieto paikoista voi olla syvällisempi kuin todellisuus. Fyysinen paikka tai esine saattaa viitata vain merkitykseen, muistuttaa meitä siitä, että merkitys on osa mielen maisemaa (Unt 2004). Täten matkailija odottaa näkevänsä ja kokevansa sellaisen Saarenmaan, johon hän on tutustunut etukäteen matkailumateriaalien kautta: kiviaidat, tuulimyllyt, rannikkoniityt ja maisemamosaiikit.

Saarenmaan kuvausta voitaisiin tavallaan verrata optiseen Ankka-jänis-harhakuvaan (kuva 5), metaforaan metakuvasta, asiasta, jolla ei näytä olevan vain olemus, vaan myös oma elämänsä – asiasta, joka puhuu meille ja vastaa katsee-seemme (Mitchell 1994). Kuvaus, metaforisesti Saarenmaan valssi, elää omaa elämäänsä rinta rinnan todellisuuden kanssa. Lisäksi kuvauksen ja varsinaisen tilanteen välillä on kehämäinen suhde. "Tietty kuvaustapa voi muovata kuvattua maisemaa, ja näin kuvattu maisema voi muovata siihen liittyvää kuvaustapaa" (Olgw 2004, 42).

Tällä ihanteelliseksi käsitetyllä kaihoisalla kuvauksella on monessa suhteessa melko vähän tekemistä historiallisen todellisuuden kanssa, ja näin ollen varsinaisilla yhteiskunnallisilla ja taloudellisilla olosuhteilla on vain etäinen yhteys mielikuvan rakentumiseen ja luomiseen.

Viitteet

- 1 Tämä artikkeli on lyhennelmä kirjoittajan tohtorinväitöskirjasta *Saarenmaan valssi. Maise-makuvaus Saarenmaan saaresta 1900-luvulla*. Dissertationes Geographicae Universitatis Tartuensis 21. Tartu: Tartu University Press. Tätä tutkielmaa ovat tukeneet Eestin Tiedesäätiö apurahoillaan nro 4589 ja nro 5858, Eestin Opetusministeriö apurahallaan SRT 0181788s01 ja Suomen Akatemia apurahallaan nro 105304 (*Rajamaiset*).
- 2 "Yleisellä käytännöllä" on tässä tarkoitettu ihmisten fyysisen tiedon käyttöä, johon liittyy tekoja, toimintaa ja käytäntöä. Siihen kuuluu myös toiminnan ei-kognitiivisia puolia, kuten kokemukset, arvostukset (Setten 2002). Ks. myös Settenin (2001a, 2001b, 2004) ja Olwigin (2004) keskusteluja käsitteestä "practice" ja sen suhteesta Bourdieuin (1977) habitus-käsitteeseen. Kyseisen näkökannan tutkimusesimerkkeinä katso Bell (1998), Soini (2004) ja Cantwell & Adams (2003), jotka ovat menestyksekkäästi tutkineet paikallisten ihmisten elämää arkipäivän maisemassa, Australiassa, Suomessa ja Kanadassa elettyinä ja koettuna.

Lähteet

- Antrop, M. (1998), Landscape change: plan or chaos? – *Landscape and Urban Planning*, 41, 155-161.
- Bell, D. (1998), *Ngarrindjeri Wurruwarrin: a world that is, was, and will be*. North Melbourne: Spinifex.
- Bourdieu, P. (1977), *Outline of a theory of practice*. Cambridge Studies in Social and Cultural Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cantwell, M. & Adams, C. (2003), An aboriginal planning initiative: sacred knowledge and landscape suitability analysis. – *Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Eds. Palang, H. & Fry, G. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 163-185.
- Castree, N. (2004a), Environmental issues: signals in the noise? – *Progress in Human Geography*, 28 (1), 79-90.
- Castree, N. (2004b), Old news: representation and academic novelty. – *Environment and Planning A*, 36, 469-480.
- Cosgrove, D. E. (2004), Landscapes of the cultural space economy: L. A. and the Italian città diffusa. – Paper presented at the 21st Session of *The Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape*. Greece, Lesbos, Limnos, September 15-21, 2004.
- Dorrian, M. & Rose, G. (2003), Introduction. – *Deterritorialisations... Revisioning Landscapes and Politics. Revisioning Landscapes and Politics*. Eds. Dorrian, M. & Rose, G. London & New York: Black Dog Publishing Limited, 12-22.
- Fairhead, J. & Leach, M. (1996), *Misreading the African Landscape. Society and Ecology in a Forest-Savanna Mosaic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gallarza, M. G., Saura, I. G. & Carcía, H. C. (2002), Destination Image. Towards a Conceptual Framework. – *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 56-78.
- Graham, B., Ashworth, G. J. & Turnbridge, J. E. (2000), *A Geography of Heritage. Power, Culture and Economy*. London, New York: Arnold.
- Gustafson, P. (2001), Meanings of place: everyday experience and theoretical conceptualizations. – *Journal of Environmental Psychology*, 21, 5-16.
- Gustavsson, R. & Peterson, A. (2004), Authenticity in landscape conservation and management – the importance of the local context. – *Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Eds. Palang, H. & Fry, G. Dordrecht. Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 319-357.
- Häyrynen, M. (2004), Countryside imagery in Finnish national discourse. – *European Rural Landscapes. Persistence and Change in a Globalising Environment*. Eds. Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G. Dordrecht. Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 113-123.
- Ingold, T. (2000), *The Perception of the Environment. Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
- Jackson, J. B. (1984), *Discovering the Vernacular Landscape*. New Haven and London: Yale

- University Press.
- Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. & Watts, M. (Eds.) (2000), *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell.
- Jones, M. (1991), The elusive reality of landscape. Concepts and approaches in landscape research. – *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 45, 229-244.
- Jones, M. (2003), The concept of cultural landscape: discourse and narratives. – *Landscape interfaces. Cultural heritage in changing landscapes*. Eds. Palang, H. & Fry, G. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 21-53.
- Kalm, M. (2002), *Estonian 20th Century Architecture*. Tallinn: OÜ Greif.
- Kant, E. (1926), Tartu. *Linn kui ümbrus ja organism*. Tartu: K.-Ü. Postimees.
- Kaur, E., Palang, H. & Sooväli, H. (2004), Landscapes in Change – Opposing Understandings and Valuations. – *Landscape and Urban Planning*, 67 (1-4), 109-120.
- Keisteri, T. (1990), The study of change in cultural landscapes. – *Fennia*, 168 (1), 31-115.
- Keisteri, T. (1994), Landscape ecology from the viewpoint of cultural landscape. – *Cultural ecology: one theory? Turku: Project Changing Environment – Changing Society*. Ed. Nissinaho, A. University of Turku, Åbo Akademi University, 57-75.
- Kramer Kinnisvara (2004), <http://www.kramer.ee/10.10.2004>.
- Linnap, P. (2003), Pictorial Estonia. – *Koht ja Paik. Place and Location III. Proceedings of the Estonian Academy of Arts*, 14. Eds. Sarapik, V. & Tüür, K., 433-444.
- Lowenthal, D. (1985), *The Past is A Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mitchell, D. (2002), Cultural landscapes: the dialectical landscape – recent landscape research in human geography. – *Progress in Human Geography*, 26 (3), 381-389.
- Mitchell, D. (2003), Cultural landscapes: just landscapes or landscapes of justice? – *Progress in Human Geography*, 27 (6), 787-796.
- Mitchell, W. J. T. (1994), *Picture Theory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Olwig, K. R. (2004), "This is not a landscape": Circulating reference and land shaping. – *European Rural Landscapes. Persistence and Change in a Globalising Environment*. Eds. Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 41-67.
- Pae, T. & Kaur, E. (2004), Religious Places – Changing Meanings. The Case of Saaremaa Island, Estonia. – *European Rural Landscapes. Persistence and Change in a Globalising Environment*. Eds. Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 123-135.
- Palang, H., Alumäe, H. & Mander, Ü. (2000), Holistic aspects in landscape development: a scenario approach. – *Landscape and Urban Planning*, 50, 85-94.
- Palang, H. & Fry, G. (2003), Landscape interfaces. – *Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Eds. Palang, H. & Fry, G. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1-15.
- Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G. (2004), The Permanence Of Persistence And Change. – *European Rural Landscapes. Persistence and Change in a Globalising Environment*. Eds. Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1-11.
- Reitalu, M. & Trass, H. (2002), Metsad. – *Saaremaa. Loodus. Aeg. Inimene*. Eds. Kään, H., Mardiste, H., Nelis, R. & Pesti, O. Tallinn: Eesti Entsüklopeedia Kirjastus, 113-118.
- Reyes, J. (2004), Different Methods For The Protection Of Cultural Landscapes. – *European Rural Landscapes. Persistence and Change in a Globalising Environment*. Eds. Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 333-345.
- Rose, G. (2001), *Visual methodologies. An introduction to interpreting visual objects*. London, New Delhi, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Saaremaa (2004), <http://www.saaremaa.ee/eng/general/default.htm>. 23.10.04.
- Setten, G. (2001a), Perceiving landscapes – producing moral geographies. – *Contemporary Debates in the Discipline of Geography: Space and Place, Landscape and Environment. Report from a Research Course in Geography, Bårdhaug, September 2000*. Eds. Lægran, A. S. & Myklebust, F., 18-35.
- Setten, G. (2001b), Landskapet: fetisj, endringsselement eller realitet? – *Nordisk Samhällsgeografisk Tidsskrift*, 32, 69-79.
- Setten, G. (2002), *Bonden og landskapet. Historier om natursyn, praksis og moral i det jærsk landskapet*. Dr. polit.-avhandling. Geografisk Institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Soini, K. (2004), Between Insiderness and Outsiderness – Studying Locals' Perceptions of Landscape. – *European Rural Landscapes. Persistence and Change in a Globalising Environment*. Eds. Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G.

- Dordrecht. Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 83-99.
- Sooväli, H., Palang, H., Kaur, E., Peil, T. & Vermandere, I. (2003a), Combining Approaches in Landscape Research. The Case of Saaremaa, Estonia. – *Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Eds. Palang, H. & Fry, G. Dordrecht. Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 357-375.
- Sooväli, H., Palang, H. & Külvik, M. (2003b), The role of rural landscapes in shaping Estonian national identity. – *European Landscapes: From Mountain to Sea. Proceedings of the 19th Session of the Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape (PECSRL), London and Aberystwyth, 10-17 September 2000*. Eds. Unwin, T. & Spek, T. Tallinn: Huma, 114-122.
- Terkenli, T. (2002), Landscapes of tourism: towards a global cultural economy of space? – *Tourism Geographies*, 4 (3), 227-255.
- Unt, L. (2004), Visible and invisible landscapes. – Paper presented at the conference *Koht ja paik/Place and Location, IV*. Estonia, Tallinn-Tartu, September 23-25, 2004.
- Widgren, M. (2003), Sjutton år av historisk geografisk forskning i Stockholm. – *Med landskapet i centrum. Kulturgeografiska perspektiv på nutida och historiska landskap*. Meddelande 119/Kulturgeografiska institutionen. Stockholms universitet. Ed. Jansson, U., 19-35.
- Widgren, M. (2004), Can Landscapes Be Read? – *European Rural Landscapes. Persistence and Change in a Globalising Environment*. Eds. Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G. Dordrecht. Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 455-467.